

ეკონომიკური არასტაბილურობა და ციკლურობა

ჯერ კიდევ გასული საუკუნის პირველ ნახევარში ეკონომისტებმა შენიშნეს საბაზრო ეკონომიკის ერთ-ერთი თავისებურება - მიდრეკილება ეკონომიკური მოვლენების განმეორებისადმი.

და მართლაც, თუ სტატისტიკას გავაანალიზებთ, საზოგადოებრივი განვითარების პროცესში ეკონომიკური აქტივობა წლიდან წლამდე მერყეობს, არის პერიოდები, როდესაც წარმოების საერთო მოცულობა სწრაფად იზრდება, ზოგჯერ კი მისი ზრდის ტემპი ასევე სწრაფად ელუბულობს, რამაც შესაძლოა იმ მდგომარეობამდეც მიგვიყვანოს, რასაც ეკონომიკურ დაცემას უწოდებენ.

საზოგადოებრივი წარმოების განვითარებაში პერიოდულად განმეორებადი ამგვარი მოვლენები მის ციკლურ ბუნებაზე მეტყველებს. ცალკეული ციკლის დიაპაზონი მოიცავს ეკონომიკის მოძრაობას ერთი კრიზისიდან მეორემდე ან სხვაგვარად რომ ვთქვათ, აღმავლობის ერთი წერტილიდან – (ე.წ. ბუმიდან) მეორემდე (**იხ. სქემა**).

ამგვარი რყევების მიზეზებს სხვადასხვაგვარად ხსნიდნენ. ეკონომისტთა ერთი ნაწილი საერთოდ უარყოფდა ეკონომიკური კრიზისების შესაძლებლობას. ჭარბწარმოების ნაწილობრივ კრიზისს კი წარმოების სხვადასხვა დარგებს შორის პროპორციის დარღვევით ხსნიდნენ, რასაც, როგორც მიაჩნდათ, თვით ბაზრი დაარეგულირებდა.

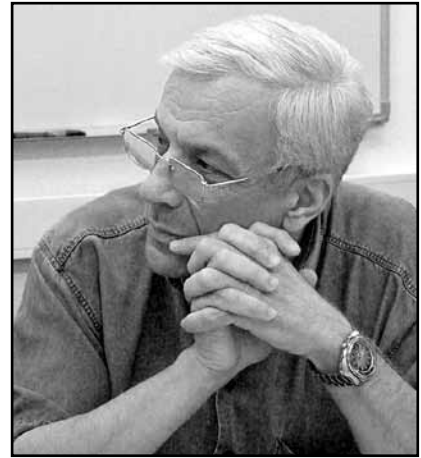
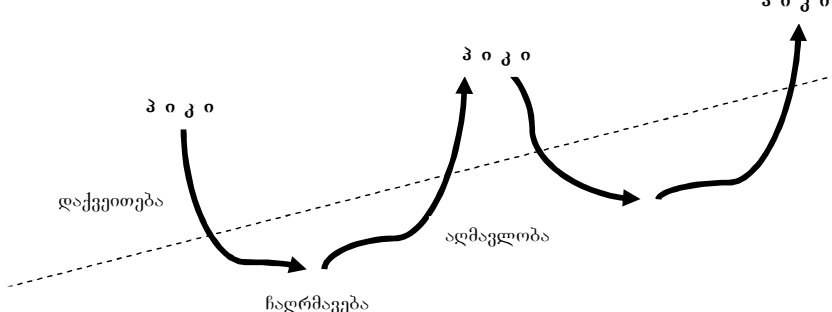
ეკონომისტთა მეორე ჯგუფი

(მათ შორის, **ჯ. კეინზი** და სხვები) ჭარბწარმოების კრიზისს მოხმარებისადმი დაბალი ზღვრული მიდრეკილების შედეგად მიიჩნევდა. ამრიგად, კრიზისიდან გამოსავალს ისინი ერთობლივი მოთხოვნის სტიმულირებაში ხედავდნენ.

არიან ისეთებიც, ვინც კრიზისის მიზეზს ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ნაკლოვანებებით ხსნიან.

როგორც ვხედავთ, საბაზრო ეკონომიკის ციკლური განვითარების ერთადერთი მიზეზის დასახელება ძალზე ძნელია. ამიტომ მრავალი ეკონომისტი შემოიფარგლება ზოგადი განმარტებით იმის შესახებ, რომ ციკლური განვითარება თვით საბაზრო ეკონომიკაზე მოქმედი მრავალმხრივი ძალებისა და ფაქტორების რთულ და წინააღმდეგობრივ ბუნებაშია.

ეკონომიკური ციკლი

კონსტანტინე აბულაძე

სტუ-ს სრული პროფესორი, ურნალ „ბიზნესი და კანონმდებლობის სამეცნიერო საბჭოს წევრი

მოგების მაქსიმიზაციისკენ სწრაფვა პერიოდულად ჭარბწარმოებას წარმოშობს. ამ შემთხვევაში კი ირღვევა საბაზრო წონასწორობა, იცვლება კონიუნქტურა – საქონლისა და მომსახურების ფასი იმდენად მცირდება, რომ ზოგჯერ მწარმოებელთა უმრავლესობისათვის მისაღებზე უფრო დაბალია (რომ არაფერი ვთქვათ მოგებაზე).

ჭარბწარმოების მიზეზების შესწავლისას, ეკონომისტებმა ისეთი მოვლენების პერიოდულობას მიაქციეს ყურადღება, როგორიცაა: მოთხოვნის ცვლილება, წარმოების მოცულობის ზრდა, მოცდენები და მათ მონაცვლეობაში გარკვეული თანმიმდევრობა გამოავლინეს.

ეს პრობლემა იმდენად მნიშვნელოვანი იყო ეკონომიკის განვითარებისათვის, რომ XIX და XX საუკუნის ვერც ერთმა წამყვანმა ეკონომისტმა ვერ აუარა მას გვერდი.

ეკონომიკური ციკლების კვლევას მიეძღვნა ცნობილ ეკონომისტთა **კ. კლარკის, ნ. კონდრატიევის, კ. მარქსის, უ. მიტჩელის, ი. შუმპეტერისა** და სხვათა ნაშრომები, რომლებიც სხვადასხვა განმარტებებსა და პროგნოზებს მოიცავს.

ამერიკელ ეკონომისტსა და სტატისტიკოსს, **კ. კლარკს** მიაჩნდა, რომ სახელმწიფოს შესაბამისი

პოლიტიკის, კერძოდ, მონოპოლიების საქმიანობის რეგულირებისა და ეკონომიკის ზოგიერთი დარგის ნაციონალიზაციის პირობებში შესაძლებელია ეკონომიკის ციკლური რყევების შერბილება.

ციკლურობის თეორიის შემუშავებაში მნიშვნელოვანი როლი რუსმა მეცნიერმა ნ. კონდრატიევმა შეასრულა („გრძელი ტალღების თეორია“). მოკლე, ან, როგორც მათ უწოდებენ, პერიოდული ციკლები ან ქარბნარმოების კრიზისები კ. მარქსმა შეისწავლა.

აღსანიშნავია ი. შუმპეტერის იდეა სამციკლიანი სქემის, ანუ ისეთი რყევითი პროცესების შესახებ ეკონომიკაში, რომლებიც თითქოს სამ დონეზე მიმდინარეობს და შესაძლოა მრავალი ეკონომიკური მოვლენის აღწერისთვის იქნას გამოყენებული. აღნიშნულ ციკლებს მან ნ. კონდრატიევის, კ. ჟუგლიარისა და ჯ. კიტჩინის – იმ მეცნიერთა სახელები უწოდა, რომლებმაც ეს ციკლები აღმოაჩინეს. ი. შუმპეტერს მიაჩნდა, რომ, ეკონომიკურ სისტემაში ვლინდება სამივე ციკლის ურთიერთკავშირი და ურთიერთდამოკიდებულება.

ცნობილი ამერიკელი ეკონომისტი, ნობელის პრემიის ლაურეატი პოლ სამუელსონი განსაზღვრავს ეკონომიკურ ციკლს, როგორც საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნების ეკონომიკური ცხოვრების თითქმის ყველა დარგის ზოგად თვისებას. მას მიაჩნია, რომ სწორედ ეს ციკლურობაა დამახასიათებელი განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკისთვის, რომლებიც თითქმის უკვე ორი საუკუნეა, რაც გარდაუვალად მიდიან ეკონომიკური დაცემისა და აღმავლობის გზით.

ეკონომიკის ციკლური განვითარების მიზეზი წარმოებისა და რეალიზაციის პირობების კონფლიქტია. წარმოება გაფართოებისკენ მიისწრაფვის, ხოლო გადახდისუნარიანი მოთხოვნა კი ჩამორჩება მას.

სხვადასხვა დროს ეკონომისტები განსხვავებული თეორიების მეშვეობით ცდილობდნენ საქმიანი აქტივობის რყევების ახსნას. ისინი ამტკიცებდნენ, რომ მთავარი ისეთი ტექნიკური სიახლეებია, როგორც რკინიგზა, ავტომობილები, კომპიუტერები, რაც დიდ გავლენას ახდენს ინვესტიციებზე, სამომხმარებლო დანახარჯებ-

სა, და შესაბამისად, წარმოებაზე, დასაქმებასა და ფასების დონეზე. ეკონომიკაში კი ამგვარი სიახლეები არარეგულარულია, რაც ეკონომიკური აქტივობის არასტაბილურობას უწყობს ხელს.

სხვა მეცნიერები ეკონომიკურ ციკლებს პოლიტიკური და შემთხვევითი მოვლენებით ხსნიან. ომი, მაგალითად, შესაძლოა იყოს დამანგრეველი წმინდა ეკონომიკური თვალსაზრისით. ომის პერიოდში დიდად იზრდება მოთხოვნა სამხედრო პროდუქციაზე, რამაც მაღალი დასაქმება და შესაბამისად ძლიერი ინფლაცია შეიძლება გამოიწვიოს. ომის შემდგომ და მასთან დაკავშირებულ სამხედრო ხარჯების შემცირების პერიოდში ჩვეულებრივ, ეკონომიკური დაცემა იწყება.

არიან ისეთი ეკონომისტებიც, რომლებსაც ციკლი წმინდა მონეტარულ მოვლენად მიაჩნიათ. როდესაც მთავრობა ემისიას მიმართავს, იქმნება ინფლაციური ბუმი. ფულის მცირე რაოდენობა კი აჩქარებს წარმოების ვარდნას და ზრდის უმუშევრობას.

მიუხედავად მრავალი განსხვავებული შეხედულებებისა ეკონომისტთა უმრავლესობას, წარმოებასა და დასაქმების დონის მთავარ განმსაზღვრელ ფაქტორად ერთობლივი დანახარჯების დონე მიაჩნია.

ცნობილია, რომ საბაზრო ეკონომიკის პირობებში საქონელსა და მომსახურებას აწარმოებენ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მათი რეალიზაცია მწარმოებლებს სარგებელს მოუტანს. ამრიგად, თუ ეკონომიკაში მთლიანი დანახარჯი მცირეა მათ არ აწყობთ საქონლისა და მომსახურების დიდი რაოდენობით წარმოება, რაც ინვესტორების დონის, დასაქმებისა და შემოსავლების შემცირებას. მთლიანი დანახარჯების მაღალი დონე კი იმაზე მეტყველებს, რომ წარმოების ზრდას მოაქვს მოგება, რაც აგრეთვე ზრდის დასაქმებასა და შემოსავლებს.

ეკონომიკური ციკლებისა და კრიზისების კვლევის პროცესში შეიძლება გამოვყოთ ორი ტრადიციული მიმართულება: პირველი – გადახდისუნარიანი მოთხოვნის შეზღუდვით გამოწვეული მოხ-

მარების შემცირება, რაც იწვევს ქარბნარმოებას. ამ მიმართულების მომხრეებს მიაჩნდათ, რომ პრობლემის გადაჭრა მოხმარების სტიმულირებითაა შესაძლებელი. ამასობაში პრაქტიკა გვარწმუნებს, რომ მოხმარების შემცირება ალბათ უფრო შედეგია და არა კრიზისის მიზეზი.

მეორე მიმართულებაა – ეკონომიკის დარგების განვითარების დისპროპორციის ან „უნონასწორობის“, მენარმეთა სტიქიური მოქმედებების, ფისკალურ, ფულადსაკრედიტო პოლიტიკაში დაშვებული შეცდომების მიზეზით გაერთიანებული თეორიები.

ეკონომიკური ციკლის სხვადასხვა თეორიის ანალიზის შედეგად მათი დაყოფა **ექსტერნალურ** (გარე) და **ინტერნალურ** (შიდა) კატეგორიებადაა შესაძლებელი.

ექსტერნალური თეორიების მიხედვით, ეკონომიკური ციკლის მიზეზები ეკონომიკური სისტემის მიღმა უნდა ვეძებოთ: ომებსა და რევოლუციებში, ახალი ტერიტორიებისა და საბადოების ათვისებასა და მოსახლეობის ამასთან დაკავშირებულ მიგრაციაში, დემოგრაფიულ სიტუაციაში და მძლავრ ტექნოლოგიურ გარღვევებში, რომლებიც არსებითად ცვლიან საზოგადოებრივი წარმოების სტრუქტურას.

ინტერნალური თეორიების შესაბამისად, ეკონომიკური ციკლის მთავარი მიზეზები თვით ეკონომიკურ სისტემაშია. ყოველი ეკონომიკური აღმავლობა შემდგომი დაცემის ელემენტებს მოიცავს, ხოლო თითოეული ეკონომიკური დაცემა – გამოცოცხლების ელემენტებს და ეს უსასრულოდ მეორდება. ეს ეკონომიკური ციკლის თვითაღწარმოებადი სისტემაა.

ვინაიდან, უმნიშვნელოვანესი სამეცნიერო-ტექნიკური აღმოჩენები არარეგულარული პერიოდულობით გამოიჩინება, ეკონომიკური ციკლი იმ ქანქარას მოგვაგონებს, რომელსაც შემთხვევითი გარეგანი მოუწესრიგებელი ბუნების ბიძგები ამოძრავებს.

ეკონომიკური რყევების სისშირე და ამპლიტუდა გარკვეულწილად შიდა ფაქტორებზეა დამოკიდებული, ასევე ეკონომიკური სისტემა,

მისი შინაგანი ბუნების შესაბამისად, გარე ფაქტორების რყევებზე რეაგირებს. ამრიგად, **ეკონომიკური ციკლის ბუნების ასხნა შეუძლებელია გარე და შიდა ფაქტორების გათვალისწინების გარეშე. ამის გამო სულ უფრო იზრდება იმ ეკონომისტთა რიცხვი, რომლებიც განიხილავენ ეკონომიკური ციკლის პრობლემებს ექსტერნალური და ინტერნალური თეორიების კომბინირების (სინთეზირების) პოზიციებიდან.**

ტერმინი „**ეკონომიკური ციკლი**“ გულისხმობს განსაზღვრულ პერიოდში (რამდენიმე წლის განმავლობაში) ეკონომიკური აქტივობის თანმიმდევრულ აღმავლობასა და დაცემას. **ცალკეული ეკონომიკური ციკლები არსებითად განსხვავდება ერთმანეთისგან ხანგრძლივობითა და ინტენსიურობით. არ არსებობს მათი პროგნოზირების ზუსტი მეთოდი, ისინი ამინდის მსგავსად არარეგულარული ბუნებით გამოიჩინება. მიუხედავად ამისა, მათ ერთი და იმავე ფაზები ახასიათებთ, რომლებსაც მეცნიერები სხვადასხვა ტერმინებით აღნიშნავენ.**

ეკონომიკურ კრიზისს ახასიათებს წარმოების მკვეთრი დაცემა, რომელიც საქმიანი აქტივობის თანდათან შემცირებით (რეცესიით) იწყება. მცირდება სავაჭრო გარეგებებისა და როგორც კრედიტით, ასევე ნაღდი ანგარიშსწორებით განხორციელებული ოპერაციების მოცულობა. ირღვევა საბაზ-

რო წონასწორობა ერთ რომელიმე საქონელზე (მომსახურებაზე), ან რომელიმე მთელი დარგის მასშტაბით, იწყება ქარბნარმოება, რასაც მოჰყვება ფასების დაცემა, ბანკების გაკოტრება, სანარმოთა გაჩერება, სარგებლის განაკვეთის ზრდა, უმუშევრობა.

XIX საუკუნის ბოლოს და XX საუკუნის დასაწყისში პირველი კრიზისი დაიწყო ინგლისში (1825), აშშ-ში (1841), კვლავ ინგლისში, საფრანგეთსა და გერმანიაში (1847).

ერთ-ერთი დამანგრეველი კრიზისი 1900-1902 წლებში ერთდროულად რუსეთსა და აშშ-ში, შემდგომ ინგლისში განვითარდა და ევროპის კონტინენტზე გადავიდა. იგი ძალზე სწრაფად მოედო ევროპის ყველა ქვეყანას – საფრანგეთს, ავსტრიას, გერმანიას, იტალიას, ბელგიას.

მსოფლიოში უძლიერესმა კრიზისმა (1929-1933) – ე.წ. „**დიდმა დეპრესიამ**“ გამოიწვია სრული დეზორგანიზაცია კაპიტალისტური ქვეყნების, განსაკუთრებით ამერიკის შეერთებული შტატების ეკონომიკაში.

გრანდიოზულმა საბირჟო კრახმა 1929 წლის 29 ოქტომბერს – ე.წ. „**შავ სამშაბათს**“ არნახულ კრიზისს მისცა დასაბამი. აშშ-ში, გერმანიაში, საფრანგეთსა და ინგლისში დაიწყო ფასების უპრეცედენტო დაცემა, მოგების მკვეთრი შემცირება, კატასტროფული საკრედიტო კრიზისი და ფასიანი ქაღალდების კურსის დაცემა, ვალუტების გაუფასურება. ეს არის არასრული ჩამონათვალი იმ

აშშ-ს ეკონომიკის განვითარების ციკლური ცვლილებების ანბანი XIX-XX საუკუნეებში

წელი	რეცესია (დეპრესია)	ეკონომიკური აღმავლობა	კომენტარი
1875-1880	X		ომის შემდგომი დეპრესია
1880-1885		X	ე.წ. „ოქროს ციკლ-ცხელების პერიოდი“
1885	X		
1885-1895		X	რკინიგზების აქტიური მშენებლობის პერიოდი
1900-1905		X	საწარმოთა გაერთიანების პერიოდი
1905		X	კორპორაციების აყვავების პერიოდი
1910	X		
1915	X		
1914-1918		X	პირველი მსოფლიო ომი
1920	X		ომის შემდგომი დეპრესია
1929-1933	XX		დიდი დეპრესია
1939-1945		X	მეორე მსოფლიო ომი
1950-1955		X	ომის კორეაში
1960-1970		X	ვიეტნამის ომი
1970-1975	X		ნავთობის კრიზისი
1980-1985	X		FRS-ის დეფლაციური პოლიტიკა

უბედურებებისა, რომლებიც თავს დაატყდა უმდიდრეს და წარმატებულ სახელმწიფოებს.

ამ კრიზისმა აიძულა მრავალი ქვეყნის მთავრობა დაეწყოთ ეროვნული ეკონომიკის უფსკრულიდან ამოყვანის მცდელობა. აღსანიშნავია აშშ-ის მთავრობის ჭეშმარიტად გრანდიოზული ძალისხმევა ეროვნული ეკონომიკის გადარჩენის მიზნით სახელმწიფოებრივი რეგულირების გზით.

მიუხედავად ამისა, 70-იანი წლების ბოლომდე სამრეწველო კრიზისები კვლავ აისახებოდა საპროცენტო განაკვეთის, მოგების, წარმოების დანახარჯების, ხელფასის დინამიკაზე (იხ. ცხრილი).

თითქმის ოთხმოცი წელია ეკონომიკას აღარ განუცდია გასული საუკუნის 30-იანი წლების ანალოგიური კატაკლიზმები და აი, მიმდინარე წლის დეკემბრის პირველ დეკადაში აშშ-ის ეკონომიკური ანალიზის ბიურომ ოფიციალურად დაადასტურა ეკონომიკური კრიზისი და აღსანიშნავია, რომ მისი დაწყების თარიღად გასული, 2007 წლის სექტემბერი დაასახელა.

ეკონომიკური დაცემის შემდგომმა ფაზამ – დეპრესიამ შესაძლოა ხანგრძლივი პერიოდი მოიცვას. წარმოების დონე სტაბილური, მაგრამ ძალზე დაბალია, უმუშევრობის დონე კი – მაღალი. ფასების დაცემა შეჩერებულია, ინცემა სასა-

ქონლო მარაგების სტაბილიზაცია. დეპრესიის პერიოდში ინცემა სამეურნეო საქმიანობის შეგუება ახალი პირობებისა და მოთხოვნებისადმი. ეკონომიკა თანდათანობით შედის ახალი ნონასწორობის ფაზაში.

კრიზისის შემდეგი ფაზა გამოცოცხლებაა. მას სამომხმარებლო მოთხოვნისა და წარმოების დონის უმნიშვნელო ზრდა ახასიათებს. საწარმოები ინცებენ კაპიტალდაბანდებას შენობებსა და დანადგარებში. იზრდება ნედლეულისა და მასალების, საქონლისა და მომსახურების, აქციების ფასი, სასესხო სარგებელი. მცირდება უმუშევრობა.

გამოცოცხლების ფაზაში საქმიანი სამყარო გაუბედვად დგამს პირველ ნაბიჯებს და რწმუნდება, რომ ისინი გამართლებულია. უპირველეს ყოვლისა გამოცოცხლება მოიცავს წარმოების საშუალებათა მიმწოდებელ საწარმოებს. სხვების წარმატებით წახალისებული, იქმნება ახალი საწარმოები.

შეიძლება ითქვას, რომ გამოცოცხლების ფაზის დასრულებისას ეკონომიკა აღწევს კრიზისის წინაპერიოდის მაკროეკონომიკურ მაჩვენებელთა დონეს. შემდგომ კი ინცემა ეკონომიკური ზრდა, აღმავლობა (ბუმი). აღნიშნული ფაზისთვის დამახასიათებელია ეკონომიკური ინოვაციები, ახალი საწარმოების შექმნა, ახალი

საქონლის წარმოება, კაპიტალდაბანდებათა, აქციებისა და სხვა ფასიანი ქაღალდების კურსის, სარგებლის განაკვეთების, ფასებისა და ხელფასების, ვაჭრობისა და მოგების სწრაფი ზრდა. ყოველივე ამასთან ერთად შესაძლოა მაღალი მდგრადი მოთხოვნა, ცხოვრების დონის ამაღლება ან ფასების სწრაფი ინფლაციური ნახტომი და სპეკულაციები, რასაც ეკონომიკის ახალი დაცემა მოჰყვება.

ხშირად აღმავლობასთან ერთად ინცემა აჟიოტაჟი. წარმოების დონე დიდად აღემატება წინამდებარე ციკლში მიღწეულს. სწრაფად იზრდება ფასები. მინიმუმამდე მცირდება უმუშევრობა და არსებითად იზრდება ხელფასი.

მკვეთრად იზრდება მოთხოვნა იმ დარგების პროდუქციაზე, რომლებიც განსაზღვრავენ სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის წინსვლის ტენდენციებს. წარმოების მასშტაბის ზრდასთან დაკავშირებით მნიშვნელოვნად იზრდება მოთხოვნა რესურსებზე, და შესაბამისად, მათი ფასიც.

მიუხედავად ყოველივე ამისა, გამოცოცხლებისა და აღმავლობის ფაზებში ეკონომიკური სიტუაცია არ არის მშვიდი, ვინაიდან ხშირია ე.წ. ნაწილობრივი, მცირე, შუალედური დაცემა.

ამასთან, აღმავლობის ეტაპზე ძლიერდება დისპროპორცია, რომელსაც გამოცოცხლების ფაზაში ეყრება საფუძველი. იზრდება სასაქონლო მარაგები. ეკონომიკა შემდგომ ხვეულს უახლოვდება.

ამრიგად, აღმავლობა, რომელსაც ახალ დონეზე გაჰყავს ეკონომიკა, ახალი კრიზისით სრულდება.

აღსანიშნავია, რომ თანამედროვე ეკონომიკური ციკლები არსებითად განსხვავდება XIX და XX საუკუნის პირველი ნახევრის ციკლებისგან. ამჟამად სულ უფრო ნაკლებად ვლინდება ზოგადი კანონზომიერება. ეკონომიკური ციკლის ზოგიერთი ფაზა მნიშვნელოვან ცვლილებებს განიცდის.

XX საუკუნის მეორე ნახევრის ციკლური რყევების ტენდენცია ცალკე საუბრის თემაა, რომელიც ჟურნალის შემდეგ ნომრებში გაგრძელდება.